

Tom 25/2017, ss. 91–112
ISSN 1644-888X
e-ISSN 2449-7975
DOI: 10.19251/ne/2017.25(6)
www.ne.pwspzlock.pl

Sławomir Kowalski

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Płocku

REALIZACJA WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ I JEJ KONSEKWENCJE DLA EUROPEJSKIEGO ROLNICTWA

IMPLEMENTATION OF THE COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE
EUROPEAN UNION AND ITS CONSEQUENCES FOR THE EUROPEAN
AGRICULTURE

Streszczenie

W ciągu 45 lat od rozpoczęcia jej wdrażania Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej przeszła istotną ewolucję, zmieniając cele i instrumenty jakimi się posługiwała i wniosła istotny wkład w rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich krajów członkowskich. Z jej efektów korzystają nie tylko rolnicy ale także całe społeczeństwa. Jej jednakże słabością jest to, że jest kosztowna. Mimo ograniczania wydatków, z około 68% całości wydatków budżetowych w 1988 roku do około 40% współcześnie, stanowi największą pozycję w wydatkach budżetu UE. Wspólna

Summary

Within 45 years since its implementation, the Common Agricultural Policy of the European Union has undergone a significant evolution, changing its objectives and instruments used and contributed to foster farming development and rural areas of the member states. Not only farmers but also whole societies are using its effects. However, its weakness is the fact that it is expensive. In spite of expenditure restraint, from about 68% of the total budget expenditures in 1988 to about 40% in our times, it is still the main expense in the EU budget. The Common

Polityka Rolna przyczyniła się do rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich krajów członkowskich i stała się jednym z najważniejszych sposobów pogłębiania procesów integracji w Europie. Wspólna Polityka Rolna musi uwzględniać warunki wewnętrzne występujące w krajach członkowskich Unii Europejskiej, ale też w większym stopniu realia rynku międzynarodowego. Przyszła Wspólna Polityka Rolna musi być polityką uzasadnioną ekonomicznie i społecznie, ukierunkowaną na konkretne cele, dostosowującą się do warunków wewnętrznych i zewnętrznych.

Słowa kluczowe: wspólna polityka rolna, rolnictwo, obszary wiejskie, reformy, wspólnej polityki rolnej

Agricultural Policy has contributed to the agricultural development and rural areas of the member states and become one of the most important means of deepening integration processes in Europe. The Common Agricultural Policy must consider internal conditions of the European Union member states, but also to a high degree respect the international market reality. The future Common Agricultural Policy must be justified economically and socially, directed at specific objectives, adapting itself to internal and outside conditions.

Keywords: common agricultural policy, agriculture, reform, rural development

Wprowadzenie

Idea wspólnej polityki rolnej powstała w latach 50. i była odpowiedzią na pojawiające się po wojnie problemy związane z brakiem pożywienia. Z tego względu polityka ta przede wszystkim promowała zwiększenie produkcji żywności, aby zapewnić zaopatrzenie po przystępnych cenach, gwarantując jednocześnie rentowność sektora rolniczego.

Traktat Rzymski, ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą, wprowadził definicję produktów rolnych oraz określił zadania przyszłej polityki rolnej. Jednym z ważniejszych artykułów odnoszącym się do tej dziedziny był art. 37, który stanowi podstawę prawną dla większości regulacji prawnych dotyczących wspólnej polityki rolnej. Jednak, aby można było zrealizować traktatowe założenia należało przebrnąć przez długotrwały i skomplikowany proces.

Zgodnie z decyzją pierwszych sześciu państw członkowskich Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej utworzono Wspólną Politykę Rolną (WPR), którą podporządkowano zgodnie z Traktatem Rzymskim z 1957 r. ogólnym zasadom, obowiązującym w zakresie handlu i konkurencji. Stworzono jednak odstępstwa od tych reguł (Art. 32-38; *ex Art.* 38-42), co umożliwiło powstanie wspólnych organizacji rynkowych (*Common Market Organisations* – CMO)

oraz kontrolę przepływu towarów, które są w pewnym sensie sprzeczne z zasadą mimowolnej wymiany handlowej, zawartymi w pozostałej części Traktatu. Poszczególne kraje członkowskie stosowały już wówczas szeroki zakres mechanizmów zabezpieczających własny rynek przed importem zagranicznych produktów oraz wspierających dochody swych producentów. Realizacja wspólnej polityki wymuszała na nich konieczność dostosowania do ustalonych reguł. Miały jednak pewną swobodę działania, zgodnie z zasadami zawartymi w Art. 37 (*ex Art. 43*) Traktatu [Grochowska, 2003, s. 7].

Na uwagę zasługuje ogólna sytuacja gospodarcza dla niektórych ważnych sektorów rolnych przyszłych członków Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG). Rolnictwo francuskie było w pełni konkurencyjne wobec produktów rolnych pozostałych państw zachodnioeuropejskich, natomiast miało wyższe koszty wytwarzania w stosunku do światowych producentów rolnych takich jak: Stany Zjednoczone, Kanada, Australia, Nowa Zelandia. Dlatego francuskie produkty rolne mogły być bez trudu sprzedawane na rynkach państw EWG (gdyż były produkowane najtaniej), natomiast sprzedaż tych produktów na rynki światowe pociągała za sobą konieczność znacznego dofinansowania do ich eksportu. Z kolei Niemcy, jako wówczas największy importer produktów rolnych spośród przyszłych państw członkowskich, były zainteresowane zakupami artykułów rolnych po niższych cenach światowych.

Wspólna Polityka Rolna i równowaga instytucjonalna stały się ważnym elementem idei integracji europejskiej. Wspólna Polityka Rolna, mimo występujących trudności i ograniczeń, zapoczątkowała przyspieszenie rozwoju rolnictwa i jego modernizację, a także rozwój obszarów wiejskich oraz stworzyła warunki do stałej poprawy dochodów wsi. Zapewniło to wszechstronny rozwój wsi i rolnictwa oraz sprzyja rozwojowi gospodarki narodowej. Skutkuje także tworzeniem nowych miejsc pracy w otoczeniu rolnictwa i rozwija obszary wiejskie, co było ważnym argumentem np. dla zapewnienia akceptacji wejścia Polski do Unii Europejskiej [Popowicz, 2006, s. 15].

Od chwili swojego powstania Wspólna Polityka Rolna UE (WPR) uległa istotnej ewolucji. Najczęściej zmiany tej polityki były wymuszane negatywnymi skutkami dotychczasowych działań i ograniczały się do korekt w zakresie instrumentarium.

Celem artykułu jest ukazanie zmian dokonanych w założeniach i realizacji wspólnej polityki rolnej w okresie jej kształtowania i funkcjonowania.

1. Cele i zasady WPR

Wspólna Polityka Rolna (WPR) określa zasady funkcjonowania i wspierania sektora rolnego w krajach UE. Jest ona najstarszą polityką tworzoną wspólnie przez wszystkie kraje członkowskie UE i najważniejszą, jeżeli weźmiemy pod uwagę jej ok. 43% udział w unijnym budżecie. [Poczta, 2005, s. 65].

Podstawowe cele Wspólnej Polityki Rolnej zostały ustanowione przez państwa członkowskie Unii Europejskiej w Traktacie o Utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej z dnia 25 marca 1957 roku, czyli w Traktacie Rzymskim. Z uwagi na specyfikę produkcji rolnej, rolnictwo zostało uznane za szczególną dziedzinę gospodarki. Regulacje dotyczące rynku rolnego wydzielono ze wspólnego rynku innych towarów i usług zapewniając mu system ochrony oparty na działaniach interwencyjnych i protekcyjnych.

Europejska Wspólnota Gospodarcza została zobowiązana do prowadzenia Wspólnej Polityki Rolnej poprzez realizację wytyczonych w niej podstawowych celów, które zgodnie z art. 33 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, są następujące:

- zwiększenie wydajności rolnictwa przez wspieranie postępu technicznego, racjonalny rozwój produkcji rolnej, jak również optymalne wykorzystanie czynników produkcji, zwłaszcza siły roboczej,
- zapewnienie odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej, zwłaszcza podniesienie indywidualnego dochodu osób pracujących w rolnictwie,
- stabilizację rynków,
- zagwarantowanie bezpiecznego poziomu dostaw,
- zapewnienie konsumentom zaopatrzenia po rozsądnych cenach [Rowiński, 2004, s. 143].

Podstawowym środkiem, dzięki któremu miano osiągnąć cele Wspólnej Polityki Rolnej, była wspólna organizacja rynków rolnych, wprowadzana w życie stopniowo.

W traktacie wymieniono też główne środki służące realizacji celów WPR, takie jak ceny, subwencje produkcyjne i marketingowe, systemy magazynowania, oraz wspólne mechanizmy stabilizowania importu i eksportu. Dla skutecznego działania wspólnej organizacji rynków rolnych przewidziano też utworzenie Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie (FEOGA).

Na Konferencji Rolnej EWG w Stresa w 1958 r. opracowano główne zasady WPR, które stanowią jej fundament po dzień dzisiejszy:

- jednolitości rynku, oznaczającej swobodny przepływ produktów rolnych między państwami członkowskimi Wspólnoty, jednakowe ceny skupu interwencyjnego głównych produktów rolnych, jednolitą zasadę regulacji rynku rolnego, wspólne reguły handlu z krajami trzecimi. Rynek ten funkcjonuje na zasadzie równego traktowania towarów pochodzących z państw członkowskich Unii Europejskiej;
- preferencji produkcji rolnej krajów Wspólnoty, polegających na stworzeniu warunków zapewniających pierwszeństwo zbytu produktom wytworzonym na obszarze Wspólnoty i rozbudowaniu systemu ochrony przed importem tańszych produktów z krajów trzecich;
- solidarności finansowej, polegającej na wspólnym ponoszeniu kosztów WPR przez wszystkie państwa członkowskie, bez względu na terytorialny i rzeczowy aspekt wykorzystania środków.

W Traktacie Rzymskim ustalono też ogólny harmonogram tworzenia Wspólnej Polityki Rolnej i wspólnego rynku rolnego.

2. Reformy Wspólnej Polityki Rolnej w latach 1957-2014

Etap I (1957-1968). Wsparcie produkcji rolnej EWG i dochodów rolnych przez subwencje rolnicze, ceny gwarantowane, wspieranie przemian agrarnych, tworzenie elementów wspólnego rynku itp.

Pierwsze lata funkcjonowania EWG charakteryzowało wspieranie produkcji rolnej i dochodów rolniczych przez stosowanie cen gwarantowanych, wspieranie przemian agrarnych, tworzenie elementów wspólnego rynku itp. Celem tak kształtowanej polityki było możliwie dobre zaspokojenie potrzeb żywnościowych w wyniszczonej wojną Europie.

W dekadzie lat 60. obok utrwalenia mechanizmów WPR wynikających z jednolitego rynku, preferencji wspólnotowych i solidarności finansowej, dominowały rozwiązania rynkowe i strukturalne.

Przedmiotami regulacji wspólnotowej były wówczas: [Tomczak, 2009, s. 25].

- 1) organizacja rynku każdego produktu (ogółem obejmujące 80% produkcji), oparta na systemie cen administracyjnych, które gwarantowały politycznie określony dochód;

- 2) zmienne opłaty celne, chroniące przed rynkiem i koniunkturą światową oraz subsydia eksportowe (nazywane zwrotami), które pozwalały przeniknąć na rynek, charakteryzujący się niskim poziomem cen;
- 3) utworzenie Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej, który dawał wyraz wspólnej odpowiedzialności finansowej za wsparcie dla rynków rolnych i działań strukturalnych, zaś finansowanie WPR nie było ograniczane przez pułapy wydatków.

Plan Mansholt'a

Pierwszą próbą przystosowania WPR do nowej sytuacji ekonomicznej był powstały pod koniec lat 60. Plan Mansholta. Miał on na celu zapewnienie równowagi rynkowej oraz poprawę struktury agrarnej. W Planie zauważono, że 80% wszystkich gospodarstw to gospodarstwa za małe, by racjonalnie zatrudniać jedną osobę i efektywnie wykorzystać kapitał. Program proponował:

- wcześniejsze emerytury dla rolników przekazujących ziemię w celu poprawy struktury agrarnej,
- pomoc w celu zwiększania lub tworzenia nowych gospodarstw rolniczych,
- koncentracje podaży poprzez tworzenie grup producenckich i przywrócenie równowagi między podażą a popytem,
- zmniejszenie powierzchni użytków rolnych o 5 mln ha z przeznaczeniem na zalesienia. [Markiewicz, 2001]

Plan Mansholta zapoczątkował proces przejmowania polityki strukturalnej w rolnictwie przez instytucje EWG, natomiast w sferze polityki rynkowej nie osiągnięto założonych celów, ponieważ nie udało się uzyskać zgody państw członkowskich na zaproponowane działania.

Reformy WPR w latach 1970-1980

W 1972 r. Rada Europejska zdecydowała o wprowadzeniu pomocy strukturalnej dla modernizacji rolnictwa, zachęty do przechodzenia na wcześniejszą emeryturę, szkolenie rolników a później pomoc dla rolnictwa górskiego i obszarów upośledzonych, nie podjęła zaś równocześnie propozycji Komisji Europejskiej zmierzających do jednoczesnego ograniczenia potencjału produkcji czy też obniżenia cen gwarantowanych umożliwiających zmniejszenie zachęt do zwiększenia produkcji. Pojawiająca się i trwająca skłonność do wytwarzania nadwyżek produkcji rolnej („góry masła”,

dotowane niszczenie owoców) pogarszały pozytywny wizerunek WPR, zaś praktyka dopłat eksportowych stwarzała rodzaj dumpingu na rynku światowym, pogarszając pozycję europejską w negocjacjach handlowych w ramach WTO. Rezultaty tej polityki skłoniły Komisję i Radę do jej głębokiej zmiany [Tomczyk, 2009]

W latach 70. i 80. podjęto działania na rzecz ograniczenia protekcjonizmu rolnego, które zakładały [Rowiński, 2004]:

- wprowadzenie w 1977 roku opłaty współodpowiedzialności jako środka regulującego podaż mleka, której istotą było ponoszenie przez producentów mleka części kosztów likwidacji nadwyżek na rynku mleka i artykułów mleczarskich,
- wprowadzenie w 1984 roku indywidualnych i narodowych kwot produkcyjnych mleka. Przekroczenie indywidualnych kwot skutkowało nałożeniem na rolników wysokich kar finansowych,
- określenie pułapu finansowania WPR w latach 1988-1992 (wzrost wydatków nie mógł przekroczyć 74% stopy wzrostu PKB Wspólnoty),
- wprowadzenie w roku gospodarczym 1988/89 opłaty współodpowiedzialności z tytułu produkcji zbóż pobieranej z góry i zwracanej tylko wówczas, jeśli produkcja zbóż ogółem nie przekroczyła 160 mln ton we Wspólnocie.

Interwencjonizm rynkowo-cenowy ukształtował również bardzo korzystne relacje cenowe między cenami środków produkcji a cenami produktów rolnych wywołując nadmierną intensyfikację, prowadząc do zagrożeń środowiska naturalnego.

W latach 80. ub. wieku coraz powszechniej gromadzone były nadwyżki żywności (szczególnie zbóż, produktów mleczarskich i wołowiny), jako rezultaty pozytywnego działania udzielanych rolnikom gwarancji cenowych ustalanych na wysokim poziomie oraz rezultatów przyspieszonego w okresie kilku dekad rozwoju gospodarczego krajów Wspólnoty skutkującego szybkim upowszechnieniem postępu technicznego i masowym odpływem ludności ze wsi, co zapewniało rentowność mechanizacji (odpływ siły roboczej z rolnictwa zwiększał koszty nakładów pracy żywej) i stały wzrost wydajności nakładów pracy, kapitału i ziemi (w tej kolejności). W ten sposób dokonywała się na tym etapie kolejna rewolucja agrarna w bogatej części Europy, tj. przechodzenia od małych farm rodzinnych do farm dużych oraz wielkich przedsiębiorstw rolnych i agrobiznesowych. Radykalnie zmieniała

się struktura agrarna, a wysoki rozwój gospodarczy (w tym zatrudnienie poza-rolnicze i napływ zagranicznej siły roboczej) zapewniały korzystne warunki do zwiększenia wydajności pracy, wzrostu dochodów i przemian struktury agrarnej w kierunku dużych, nowoczesnych, wysoko produkcyjnych farm (przedsiębiorstw) rolnych. Integracja rolnictwa i przeobrażenia strukturalne oraz wzrost wydajności i efektywności rolnictwa rodziły niezbywalne nadwyżki produkcyjne zwiększające interwencyjne wydatki budżetowe i naruszające równowagę rynku przez wysoką podaż nadwyżek żywnościowych.

Podstawowym środkiem, dzięki któremu miano osiągnąć cele WPR, była wspólna organizacja rynków rolnych, wprowadzana w życie stopniowo. Proces wprowadzania w życie mechanizmów rynków branżowych rozpoczął się 1 stycznia 1962 roku. Zorganizowanie wspólnego rynku nie było łatwe, choć istniały czynniki przemawiające za jego wprowadzeniem.

Wspólna Polityka Rolna wyrażała wolę zapewnienia samowystarczalności żywnościowej Europy i motywowania rolników do aktywnego uczestnictwa w rozwoju gospodarczym krajów założycieli Wspólnoty [Brzośka i Nurzyński, 2002].

Do końca lat 80. głównym środkiem realizacji celów WPR było wsparcie cen rolnych za pomocą skomplikowanego systemu instrumentów polityki handlowej (głównie cła importowe i dotacje eksportowe) oraz systemu bezpośredniej interwencji rynkowej. Z uwagi na niski stopień samowystarczalności żywnościowej UE, system ten przynosił dochody netto wspólnotowemu budżetowi, bowiem przychody z cel przewyższały koszt subsydiów eksportowych. Jednak postęp technologiczny stymulowany w znacznej mierze wsparciem ze strony WPR prowadził do stopniowego wzrostu wydajności i wzrostu produkcji, co przy stosunkowo słabym wzroście konsumpcji spowodowało zwiększenie stopnia samowystarczalności żywnościowej. Wzrastające nadwyżki produkcji i przewaga eksportu nad importem oznaczały wzrost wydatków na subsydia eksportowe i spadek przychodów z cel. Rosnące koszty budżetowe stały się głównym problemem WPR i ważnym motywem jej reform [Czapla i Guba, 2002, s.61].

Reforma Mac Sharry'ego

Zasadniczą reformę WPR rozpoczęto w 1992 roku w obliczu nadal poważnych nadwyżek produkcji, wysokich kosztów produkcji, wysokich kosztów wsparcia, a także konieczności dostosowywania mechanizmów WPR do zasad zaproponowanych w Rundzie Urugwajskiej GATT. Celem tej

reformy była ekstensyfikacja produkcji rolnej, ochrona środowiska i kształtowanie przestrzeni wiejskiej.

Założenia reformy WPR z 1992 roku: [Romanowska, 1998, s. 43]:

Sektor produkcji roślinnej

1. Stopniowa redukcja o 1/3 ceny interwencyjnej na zboża w latach 1993/94-1995/96, równocześnie wprowadzono jednolitą cenę interwencyjną na wszystkie (poza pszenicą twardą) rodzaje zbóż objęte interwencją,
2. Wprowadzenie płatności bezpośrednich, rekompensujących obniżki cen gwarantowanych, zróżnicowanych regionalnie i opartych na powierzchni obsiewanej i plonach w okresie bazowym dla zbóż, nasion oleistych i roślin wysokobiałkowych,
3. Uzależnienie płatności bezpośrednich dla dużych gospodarstw rolnych (zdolne do wyprodukowania ponad 92 t zbóż) od ich uczestnictwa w programach ograniczania powierzchni upraw (przymus odłogowania wynosił 5-15% powierzchni upraw),
4. Uniezależnienie wysokości płatności bezpośrednich od bieżącej produkcji gospodarstwa. Płatności bezpośrednie obliczano mnożąc powierzchnię uprawy zbóż przez plony referencyjne zbóż,
5. Subwencjonowanie przymusowego i dobrowolnego odłogowania gruntów. Wysokość subwencji była uzależniona od plonów referencyjnych zbóż. Subwencje z tytułu odłogowania przymusowego były wyższe niż w programie odłogowania dobrowolnego,
6. Ograniczenie subwencjonowanej powierzchni upraw do powierzchni podstawowej. Powierzchnia ta była równa średniej arytmetycznej powierzchni gruntów odłogowanych i powierzchni uprawy zbóż, roślin oleistych i strączkowych pastewnych w latach 1989-1991. [Romanowska, 1998].

Sektor produkcji zwierzęcej

1. Obniżenie o 15% cen interwencyjnych wołowiny w 3 fazach (1993-1995),
2. Zwiększenie wysokości i wprowadzenie nowych dopłat bezpośrednich na sztukę bydła przy zachowaniu limitu obsady zwierząt,
3. Zwiększone premie za ekstensyfikację produkcji.

Instrumenty towarzyszące

1. Pakiet przedsięwzięć agro-ekologicznych, skłaniających rolników do stosowania metod produkcji chroniących środowisko i kształtowania krajobrazu (ekstensyfikacja, przywracanie pierwotnych biotopów itp.),
2. Wsparcie programów zalesiania, którego celem była poprawa stanu zasobów leśnych oraz tworzenie przestrzeni wiejskiej zgodnie z równowagą środowiska,
3. Program przechodzenia na wcześniejsze emerytury w wieku od 55 lat i przekazywanie gospodarstw w celu poprawy struktury agrarnej.

Reforma MacSharry'ego była ważnym etapem na drodze przekształcenia WPR w mającą znacznie szersze horyzonty politykę ekonomicznego i społecznego rozwoju obszarów wiejskich. Jedynie część oczekiwań wobec reformy spełniła się. Mniejszy niż planowany był spadek wydatków na rolnictwo z uwagi na koszty związane z BSE (choroba szalonych krów).

Do pozytywnych efektów reformy należy zaliczyć: spadek cen produktów rolnych objętych reformą, redukcja nadwyżek produktów rolnych oraz utrzymanie dochodów rolniczych na odpowiednim poziomie.

Agenda 2000 – zmiany WPR na lata 2000-2006

Potrzeba ciągłej ewolucji i adaptacji polityki gospodarczej i rolnej znalazły swój kolejny wyraz w propozycjach sformułowanych w 1997 r. (Agenda2000), a dotyczących podniesienia konkurencyjności na rynku wewnętrznym i zagranicznym, bezpieczeństwa i jakości żywności, stabilizacji dochodów rolnych, zintegrowania celów ochrony środowiska i tworzenia alternatywnych (pozarolniczych) źródeł dochodów i zatrudnienia. Zasady Agendy 2000 bezpośrednio wpływały na procesy przystosowawcze i kolejne negocjacje akcesyjne, gdyż wyznaczały kierunek zmian bardzo trudny do akceptacji przez gospodarkę polską obniżenia kosztów produkcji i konkurowanie ceną oraz konkurowanie jakością i skalą produkcji. Nowe zadania Wspólnej Polityki Rolnej definiowane były w połowie pierwszej dekady XXI wieku w związku z rozszerzeniem UE-15 do UE-25 a następnie U-27.

W 1997 roku ogłoszono program „Agenda 2000”, który określał zmiany WPR do 2006 roku. Zmiany te zostały przyjęte podczas szczytu Unii w Berlinie w 1999 roku. Finansowanie WPR oparto na założeniach mających na celu stabilizację wydatków na rolnictwo, wzrost ich efektywności i przestrzeganie dyscypliny budżetowej. Rolnictwo traktowane jest nie tylko

jako dział produkcji żywności, ale i element wielofunkcyjnego rozwoju wsi i kształtowania środowiska naturalnego.

Krytykę dotychczasowej WPR i postulaty społeczne odnośnie nowych celów rozwoju wsi i rolnictwa w UE znalazły wyraz w koncepcji tzw. Europejskiego Modelu Rolnictwa, których główne komponenty to [Czapla i Guba, s. 63]:

1. Rolnictwo konkurencyjne, zdolne do aktywnego wykorzystywania możliwości oferowanych przez rynki światowe bez nadmiernego subsydiowania i zapewniające odpowiedni standard życia rolnikom,
2. Metody produkcji rolnej, które są bezpieczne dla środowiska naturalnego, i które dostarczają produkty o wysokiej jakości zdrowotnej, zgodnie z oczekiwaniami społecznymi,
3. Rolnictwo zrównoważone, kontynuujące bogatą tradycję europejską w zakresie produkcji żywności,
4. Utrzymanie aktywnych ekonomicznie obszarów wiejskich zdolnych do tworzenia nowych miejsc pracy dla swoich mieszkańców,
5. Prostsza, bardziej zrozumiała polityka rolna, która jasno rozgranicza decyzje Wspólnoty od tych, jakie powinny pozostać w kompetencji krajów członkowskich,
6. Polityka rolna zapewniająca, że wydatki na jej realizację są uzasadnione działaniem rolników oczekiwanym przez społeczeństwo (ochrona i kształtowanie środowiska).

Koncepcja Europejskiego Modelu Rolnictwa podkreśla nie tylko potrzebę i zasady równoważonego rozwoju oraz warunki ekonomiczne, środowiskowe, etyczne, ekonomiczne i społeczne, ale też znaczenie nowej polityki rolnej (Europejski Model Rolnictwa) i jej konsekwencji dla rolnictwa i całego społeczeństwa. W modelu tym stale podkreśla się rolę i znaczenie gospodarstw rodzinnych w rolnictwie europejskim, ich przemiany strukturalne i powiązanie z rynkiem. Było to nowatorskie przejście do kształtowania WPR na etapie zaspokojenia potrzeb żywnościowych krajów UE-15 i produkcji coraz większej ilości nadwyżek rolnych. Model ten charakteryzuje także uwzględnienie kontekstu światowego i światowych powiązań handlowych i żywnościowych.

Koncepcja ta stała się przedmiotem nowego konsensusu, co do uaktualnionych celów WPR – jako część Agendy 2000 stała się podstawą

debaty publicznej nad dalszymi reformami WPR. Koncepcja ta przewidywała konieczność wspierania rolnictwa także na terenach o mniej dogodnych warunkach naturalnych – terenach górskich, regionach polarnych, itp. Ten aspekt *uropejskiego modelu rolnictwa* jest szczególnie mocno akcentowany w tych krajach UE, gdzie warunki dla produkcji rolnej są trudne – np. w Szwecji, Finlandii czy Austrii.

Szczegółowe założenia Agendy 2000 to:

Sektor produkcji roślinnej

- Redukcja cen o 15% z obecnych 119,2 euro/t do 110,3 w 2001 r. i 101,31 w 2002 r., ale utrzymanie dopłat miesięcznych w zależności od terminu skupu,
- Dopłaty bezpośrednie, które kompensują tę obniżkę, wzrosną z obecnych 54,3 euro/t do 63 euro/t,
- Dopłaty bezpośrednie do produkcji nasion rzepaku i lnu obniżone do poziomu dopłat do zbóż (trzystopniowo), z obecnych 94,2 euro/t,
- Wprowadza się dodatkowe dopłaty do roślin białkowych,
- Ustalenie stopy obowiązkowego odłogowania na poziomie 10%, przy możliwości większych dobrowolnych wyłączeń.

Sektor produkcji zwierzęcej

- Stopniowa redukcja cen interwencyjnych wołowiny o 20%,
- Obniżka cen interwencyjnych zostanie zrekompensowana stopniowo rosnącymi płatnościami na sztukę zwierząt (krowy mamki, specjalna premia wołowa),
- Otrzymanie płatności nadal uwarunkowane liczbą sztuk na hektar pastwiska lub upraw paszowych,
- System kwot mlecznych utrzymany do 2006 roku, ceny podtrzymywane obniżone średnio o 10%, zostaną wprowadzone nowe płatności na krowy mleczne.

Instrumenty towarzyszące

- Zwiększone środki m.in. na programy zalesiania i wcześniejsze emerytury rolnicze.

Postanowienia przyjęte na szczycie w Berlinie w 1999 roku dotyczą utrzymania ogólnego wsparcia rolnictwa co najmniej do 2006 roku. Przyjęte rozwiązania zmierzają w kierunku stopniowego wycofywania się Wspólnoty z podtrzymywania cen w formie interwencyjnych zakupów na rynku rolnym

na rzecz rozwoju polityki strukturalnej oraz bezpośredniego podtrzymywania dochodów rolniczych. Wspólna Polityka Rolna zawiera coraz słabsze zachęty do nadmiernego wzrostu i intensyfikacji produkcji, a coraz więcej instrumentów nastawionych na ochronę środowiska.

Zachodziła konieczność przeprowadzania dalszych reform WPR, wynikających z wciąż wysokich kosztów jej finansowania jak również z perspektywy rozszerzenia Unii Europejskiej o stowarzyszone kraje Europy Środkowej i Wschodniej.

Wskazuje się jednocześnie na konieczność uwzględnienia w WPR grupy nowych celów odpowiadających zmieniającym się preferencjom społecznym, oczekiwaniom wobec wsi i rolnictwa oraz wyzwaniom związanym z rozszerzeniem UE o nowe kraje. Rzecz charakterystyczna, że wiele z tych nowych wyzwań zostało co prawda uwzględnionych w ostatnich reformach WPR poprzez włączenie nowych instrumentów i rozwiązań (2-gi filar, modulacja, *cross-compliance*, ujednoczenie przepisów, propozycja zryczałtowanych płatności dla najmniejszych gospodarstw), niemniej jednak znaczenie tych rozwiązań jest zmarginalizowane małymi alokacjami z budżetu (tylko około 10% środków budżetu rolnego przeznaczane jest na działania rozwoju wsi) lub ich dobrowolnym charakterem (np. modulacja, *cross-compliance*).

Reforma Wspólnej Polityki Rolnej uzgodniona w Luksemburgu w 2003 r.

Propozycja Komisji Europejskiej sformułowania nowej polityki rolnej Unii, zaplanowana do akceptacji jeszcze w 2002 r. przewidywała ograniczenie dopłat bezpośrednich do rolnictwa i uniezależnienie tych dopłat od wielkości produkcji oraz znaczne zwiększenie funduszy na rozwój obszarów wiejskich, promocję małych gospodarstw i rolnictwo ekologiczne. Unia zaproponowała w ten sposób formułowany uprzednio pakiet nowych instrumentów wsparcia rozwoju obszarów wiejskich składający się z następujących zadań:

I. Wsparcie sektorowe rolnictwa i leśnictwa. Wsparcie to miało objąć proces modernizacji gospodarstw rolnych oraz marketingu i przetwórstwa towarów rolno-spożywczych. Przewidywano specjalny pakiet pomocy dla młodych rolników oraz system wsparcia wcześniejszych emerytur dla przyspieszenia wymiany pokoleń w rolnictwie.

II. Poprawę konkurencyjności obszarów wiejskich. Celem tych działań jest polepszenie warunków życia na wsi i promowanie różnicowania działalności gospodarczej ludności wiejskiej. W tej części przewidywano wspieranie tworzenia nowych miejsc zatrudnienia i nowych źródeł dochodów ludności

wiejskiej. Przy realizacji tego zadania jest możliwe uzyskanie środków na finansowanie wiejskiej infrastruktury cywilizacyjnej.

III. Ochronę środowiska naturalnego i zachowania unikalnego dziedzictwa europejskiej wsi. Wspierane mają być przez Unię praktyki gospodarcze przyjazne środowisku naturalnemu. Unia zapewni rozszerzenie wsparcia dla terenów o trudnych warunkach gospodarowania (np. rejony górskie), na obszary, w których wymogi ochrony środowiska ograniczają swobodę gospodarowania rolniczego.

Przyjęte w 2003 r. nowe zasady Wspólnej Polityki Rolnej w radykalny sposób zmieniły system wsparcia rolnictwa. Ten etap reformy WPR nawiązywał do oczekiwań konsumentów i podatników pozostawiając jednocześnie znaczną swobodę wyboru kierunku produkcji zgodnie z wymogami rynku. Warunkiem otrzymywania wypłat było utrzymanie ziemi rolniczej w dobrej kulturze rolnej i zgodnie z wymogami ochrony środowiska. Część płatności powiązana została z produkcją i założeniami modelu przyszłego wypłacania większości dotacji rolnikom niezależnie od wielkości i kierunków produkcji.

23 czerwca 2003 roku ministrowie rolnictwa krajów Unii Europejskiej obradujący w Luksemburgu osiągnęli porozumienie w sprawie reformy WPR, gruntownie zmieniającej sposób wspierania sektora rolnego. Reforma ta jest uzupełnieniem Agendy 2000, która zobowiązała Komisję Europejską do przedstawienia tzw. przeglądu średniookresowego (Mid-Term Review – MTR) i propozycji dalszych reform, gdyby rozwój wydarzeń wskazywał na taką konieczność.

Kompromis osiągnięty w Luksemburgu zakładał reformę WPR obejmującą: [Zespół SAEPR, 2004]

- zastąpienie większości dotychczasowych płatności bezpośrednich, specyficznych dla poszczególnych rodzajów produkcji rolnej, jednolitą płatnością na gospodarstwo (JPG) lub jednolitą płatnością regionalną (JPR) niezależną od produkcji,
- powiązanie otrzymywania JPG lub JPR i płatności specyficznych dla określonych kierunków produkcji z obowiązkiem spełnienia określonych standardów przez gospodarstwo (zachowania przez rolnika zasad dotyczących środowiska, standardów zdrowotności i bezpieczeństwa żywności, dobrostanu zwierząt oraz ogólnie dobrych praktyk rolniczych), tzw. zasada współzależności (cross-compliance),

- zmniejszenie kwot płatności bezpośrednich dla największych gospodarstw (tzw. modulacja) w gospodarstwach z przeznaczeniem uzyskanych w ten sposób środków na wzmocnienie działań na rzecz rozwoju wsi. Nie dotyczy to krajów nowo przyjętych aż do czasu wyrównania poziomu dopłat,
- wprowadzenie mechanizmów dyscypliny finansowej polegający na redukcji płatności bezpośrednich w sytuacji przekroczenia ustalonego limitu wydatków na WPR,
- zmiany na rynkach mleka, zbóż, roślin wysokobiałkowych, ziemniaków skrobiowych, suszu paszowego i odnawialnych źródeł energii,
- zwiększenie roli drugiego filara WPR, tj. zakresu i poziomu wsparcia rozwoju obszarów wiejskich (zwiększenie wielofunkcyjnej roli środowiska wiejskiego, jakościową i rynkową orientację rolnictwa, wzmocnienie systemu doradztwa rolniczego).

Inne kluczowe postanowienia reformy to:

Mechanizm dyscypliny finansowej

Reforma WPR z 26 czerwca 2003 r. wprowadza mechanizm dyscypliny finansowej, który zakłada redukcję dopłat bezpośrednich dla obecnych państw członkowskich, jeśli zostanie przekroczony limit wydatków na rolnictwo przed 2013 r. Z mechanizmu tego wyłączone będą nowe kraje członkowskie do czasu osiągnięcia przez nie poziomu płatności bezpośrednich UE – 15. W przypadku przekroczenia limitu wydatków po 2013 r. dopłaty zostaną zredukowane również w Polsce. Z tego powodu Polska sprzeciwia się finansowaniu polityki rolnej w Rumunii i Bułgarii (zakładając, że państwa te znajdą się w UE do 2013 r.) w ramach limitów ustalonych na szczycie Rady w październiku 2002 r. Mechanizm dyscypliny finansowej powoduje, że nie należy bezkrytycznie żądać większych wydatków w ramach WPR, gdyż może to dać przeciwny skutek.

Uprawy na cele energetyczne

Obecnie właściciele upraw na cele nie żywnościowe prowadzone na terenach odłogowanych otrzymują wsparcie w wysokości 63 EUR/t. Reforma WPR utrzymuje subwencjonowanie producentów upraw na cele energetyczne, np. rzepaku. W myśl jej postanowień, dofinansowanie z UE będzie wynosiło 45 EUR/ha. Ponadto państwa członkowskie będą mogły pokryć połowę kosztów założenia upraw na terenach odłogowanych, aby produkować biomasę.

Z punktu widzenia Polski są to zmiany korzystne i stwarzają nadzieję na wzrost znaczenia upraw na cele energetyczne, a zwłaszcza zasiewów rzepaku.

Nowa polityka rozwoju obszarów wiejskich

Komisja, przedkładając propozycję reformy WPR, dała jasny sygnał: zwiększajmy rolę działań na rzecz wsi przy jednoczesnej redukcji ilości środków na I filar wspólnotowej polityki rolnej (płatności bezpośrednie). Temu służy modulacja dopłat bezpośrednich oraz utworzenie Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich, który ma integrować dotychczas rozproszone działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Powołanie funduszu wynika z zasady zawartej w perspektywie finansowej na lata 2007-2013: jeden obszar działania – jeden instrument; jeden fundusz – jeden program.

W nowym podejściu do problematyki rozwoju obszarów wiejskich Komisja Europejska wymienia trzy osie działań, które muszą zostać uwzględnione w przyszłej polityce rozwoju wsi:

- wzrost konkurencyjności sektora rolnego poprzez wsparcie restrukturyzacji,
- poprawa stanu środowiska naturalnego poprzez wspieranie zarządzania gruntami (Natura 2000),
- poprawa jakości życia na obszarach wiejskich; promowanie dywersyfikacji działalności gospodarczej poprzez środki ukierunkowane na rolników i inne podmioty polityki wiejskiej.

Propozycje Komisji Europejskiej dotyczące reformy polityki rozwoju obszarów wiejskich wpisują się w szerszy kontekst ewolucji unijnej polityki rolnej, polegający na stopniowym rozszerzaniu celów tejże polityki poza wspieranie wyłącznie produkcji rolnej. Na znaczeniu zyskują działania na rzecz wsparcia edukacji, powstawania pozarolniczych miejsc pracy oraz ochrony środowiska naturalnego.

Rozwój wsi przestaje być postrzegany jedynie przez pryzmat wzrostu efektywności produkcji rolnej. Już we wstępie rozporządzenia ustanawiającego EFRROW podkreśla się, iż polityka rozwoju obszarów wiejskich powinna stać się jednym z narzędzi realizowania celów Strategii Lizbońskiej. Działania w ramach funduszu rozwoju wsi zostały pogrupowane w trzy osie, które są pochodną wymienionych powyżej priorytetów Komisji odnośnie polityki rozwoju obszarów wiejskich, a więc:

- Oś priorytetowa I – poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego,
- Oś priorytetowa II – poprawa środowiska naturalnego i terenów wiejskich,
- Oś priorytetowa III – jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej.
- Dodatkowo wyodrębniono inicjatywę LEADER (tzw. oś IV).

Komisja określiła również minimalny poziom środków, które każde państwo członkowskie musi przeznaczyć na poszczególne osie priorytetowe:

- 10% na oś priorytetową I i III,
- 25% na oś II,
- 5% na działania w ramach inicjatywy LEADER.

W ramach poszczególnych osi priorytetowych Komisja zawarła szereg działań szczegółowych. Polityka rozwoju wsi musi być komplementarna w stosunku do innych polityk UE. W okresie programowania (2007-2013) należy zagwarantować, aby środki z poszczególnych programów sektorowych (np. budowanie infrastruktury, inwestycje w kapitał ludzki) trafiały na obszary wiejskie. Realizowane działania muszą być spójne i powinny uwzględniać specyfikę obszarów wiejskich. Innymi słowy, „nierolnicze” (np. edukacja, wsparcie przedsiębiorstw, ochrona środowiska) działania na rzecz rozwoju wsi powinny być finansowane w ramach innych niż EFRROW programów sektorowych.

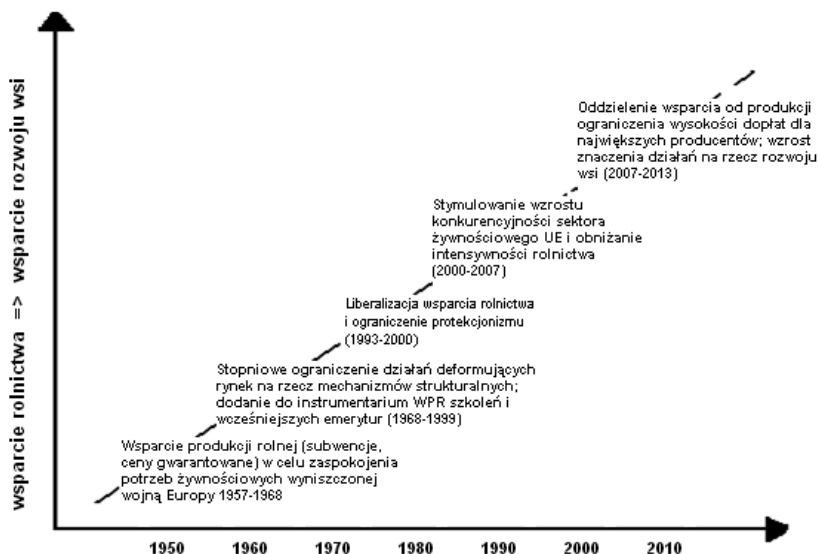
Zaletą utworzenia EFRROW jest wzbogacenie dotychczasowego menu działań na rzecz wsi o nowe instrumenty. To od państw członkowskich będzie zależało, ile środków wydadzą na poszczególne działania (przy ograniczeniu w postaci minimalnych alokacji na poszczególne osie priorytetowe).

<p>FILAR I</p> <p>Interwencja rynkowa</p> <p>Płatności obszarowe (JPG lub JPR)</p> <p>Modulacja płatności</p> <p>Zasada współzależności</p>	<p>FILAR II Polityka rozwoju wsi</p> <p>Oś I – Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Szkolenia zawodowe i działania informacyjne - Ułatwianie startu młodym rolnikom - Wcześniejsza emerytura - Korzystanie z usług doradczych - Wprowadzanie usług w zakresie zarządzania, przejmowania i doradztwa - Modernizacja gospodarstw - Zwiększenie wartości gospodarczej lasów - Wzrost wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej - Współpraca na rzecz opracowywania nowych produktów, procesów i technologii w sektorze rolno-spożywczym - Infrastruktura związana z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa - Przestrzeganie norm opartych na prawodawstwie wspólnotowym - Wspieranie rolników biorących udział w systemach jakości żywności - Działania informacyjne i promocyjne - Rolnictwo niskotowarowe - Grupy producentów <p>Oś II – Poprawa środowiska naturalnego i terenów wiejskich:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Płatności z tytułu przeszkód naturalnych na terenach górzystych i płatności na innych obszarach wykazujących przeszkody - Płatności w ramach programu Natura 2000 i płatności powiązane z dyrektywą 2000/60/WE - Płatności z tytułu działań rolno-środowiskowych - Płatności z tytułu dobrostanu zwierząt - Inwestycje o charakterze nieprodukcyjnym - Zalesienie gruntów rolnych i innych niż grunty rolne - Zakładanie systemów rolno-leśnych na gruntach rolnych - Płatności leśno-środowiskowe - Odtwarzanie potencjału leśnego i wprowadzenie działań zapobiegawczych - Inwestycje niepowiązane z produkcją leśną <p>Oś III – Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dywersyfikacja w kierunku działalności pozarolniczej - Wsparcie tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw - Promocja turystyki - Podstawowe usługi na rzecz gospodarki i ludności wiejskiej - Ochrona i podniesienie jakości wiejskiego dziedzictwa kultury - Szkolenie i informacja - Nabywanie umiejętności, aktywizacja i wdrażanie <p>Oś IV – LEADER</p>
--	--

Schemat 1. Działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w zreformowanej Wspólnej Polityce Rolnej

Źródło: opracowanie własne

Zapoczątkowane kolejne zmiany Wspólnej Polityki Rolnej stanowią jednocześnie zagrożenie i szanse dla rozwoju rolnictwa i wsi polskiej (schemat 2).

Schemat 2. Zmiany kształtu Wspólnej Polityki Rolnej w kolejnych latach jej funkcjonowania

Źródło: Ł. Hardt, *Implikacje reformy Wspólnej Polityki Rolnej dla polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2006, s. 5.

Podstawowe założenia WPR na lata 2014 - 2020

Reforma przewiduje przede wszystkim uzależnienie 30 % dopłat bezpośrednich od spełniania przez rolników wymogów ekologicznych. Ministrowie do spraw rolnictwa, którzy przyjęli kształt zreformowanej WPR podczas posiedzenia w Brukseli 16 grudnia 2013 r. uzgodnili, że ten „ekologiczny przepis” wejdzie w życie w 2015 roku, a rok poprzedzający będzie okresem przejściowym, w którym nie będą jeszcze obowiązywać nowe wymogi ekologiczne i wsparcie dla rolnictwa będzie udzielane na dotychczas obowiązujących zasadach.

Ekologiczne warunki w dopłatach rolnych to najważniejszy element reformy WPR. Rolnicy nie otrzymają 30% bezpośrednich dopłat, jeśli nie będą „dywersyfikowali” upraw. W praktyce oznacza to, że jeśli będą chcieli otrzymywać „pełne” dopłaty, to będą musieli utrzymywać pastwiska, wygospodarowywać obszary proekologiczne lub stosować inne „równoważne” środki ochrony przyrody. Jednak w przypadku Polski niezwykle istotne jest to, że z tych wymogów będzie wyłączone ponad 80 proc. gospodarstw, ponieważ są małe i ta proekologiczna reforma ich nie dotyczy.

O pogłębieniu wspierania działań proekologicznych w ramach WPR świadczy też fakt, że 30% środków z tzw. drugiego filara WPR, czyli Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, ma być przeznaczane na cele środowiskowe, organiczne i klimatyczne. Polska weszła wcześniej w ten trend i już teraz przeznaczana na te cele blisko 30% środków tego filara.

Ważną zmianą jest wykluczenie z otrzymywania dopłat rolnych m.in. lotnisk i terenów sportowych, mimo, że mogą być one użytkowane rolniczo. Ponadto szersze niż dotychczas i obowiązkowe we wszystkich krajach wspólnoty będzie wspieranie młodych rolników czyli tych, którzy nie osiągnęli jeszcze 40 roku życia. W ramach dopłat bezpośrednich mają oni otrzymywać przez 5 lat o 25% więcej niż pozostali. Na ten cel kraje UE będą przeznaczać 2% puli dopłat.

Zakłada się również stopniowe wyrównywanie dopłat we wszystkich państwach, w których dopłaty bezpośrednie do hektara są niższe od 90% średniej unijnej (m.in. Polska). Różnica pomiędzy wysokością tych dopłat a wysokością 90% średniej unijnej ma być zmniejszona o jedną trzecią stopniowo w latach 2015-2020. We wszystkich państwach dopłaty nie mogą być mniejsze niż 196 euro na hektar, przy czym ten wskaźnik ma być osiągnięty do 2020 roku. Wyrównanie dopłat ma być sfinansowane przez te wszystkie państwa członkowskie, w których są one powyżej unijnej średniej.

Został także przyjęty postulat Polski, że kraje, które otrzymują dopłaty na poziomie poniżej 90% średniej UE, będą mogły przesunąć na te dopłaty do 25 proc. środków z II filaru WPR czyli z Programu Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

W ramach WPR nasze rolnictwo ma otrzymać przeszło 32 mld euro w ciągu najbliższych siedmiu lat. Większość tych środków trafi do naszych rolników i przedsiębiorców za pośrednictwem ARiMR, która jak do tej pory będzie Agencją Płatniczą realizującą wypłaty w ramach WPR.

Dodatkowo rozwój obszarów wiejskich w naszym kraju będzie wsparty z funduszy spójności.

Podsumowanie

W ciągu 45 lat od rozpoczęcia wdrażania Wspólna Polityka Rolna (WPR) Unii Europejskiej przeszła istotną ewolucję, zmieniając cele i instrumenty jakimi się posługiwała i wniosła istotny wkład w rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich krajów członkowskich. Z jej efektów korzystają nie tylko rolnicy

ale także całe społeczeństwa. Jej jednakże słabością jest to, że jest kosztowna. Mimo ograniczania wydatków, z około 68% całości wydatków budżetowych w 1988 roku do około 40% współcześnie, stanowi największą pozycję w wydatkach budżetu UE.

Wspólna Polityka Rolna przyczyniła się do rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich krajów członkowskich i stała się jednym z najważniejszych sposobów pogłębiania procesów integracji w Europie. Jako pewien rodzaj dobra publicznego jest udostępniana nowym krajom członkowskim. Polska stając się członkiem Unii Europejskiej przyjęła cele i zasady Wspólnej Polityki Rolnej i wdraża stopniowo jej mechanizmy.

Jednakże Wspólna Polityka Rolna musi uwzględniać warunki wewnętrzne występujące w krajach członkowskich Unii Europejskiej, ale też w większym stopniu realia rynku międzynarodowego. Przyszła Wspólna Polityka Rolna musi być polityką uzasadnioną ekonomicznie i społecznie, ukierunkowaną na konkretne cele, dostosowującą się do warunków wewnętrznych i zewnętrznych.

Literatura

Brzóska Marian, Nurzyńska Irena (red.), 2002. *Wspólna polityka rolna Unii Europejskiej a polskie rolnictwo. Rozważania o korzyściach i kosztach*, UKIE, Warszawa.

Czapla Jerzy., Guba Waldemar. 2002 *Wspólna Polityka Rolna i jej skutki dla Polski po akcesji do Unii Europejskiej*, FAPA, Warszawa.

Grochowska Renata. 2003, *Wspólna organizacja rynku mleka i produktów mlecznych w Unii Europejskiej – zasady i mechanizm działania*, UKIE, Warszawa.

Hardt Łukasz. 2006. *Implikacje reformy Wspólnej Polityki Rolnej dla polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa.

Markiewicz Maciej. (red.). 2001. *Gospodarstwa rolne Unii Europejskiej. Koszty i korzyści*, FDPA, Warszawa.

Popowicz Kamil. 2006. *Historia integracji europejskiej*, SGH, Warszawa.

Romanowska Katarzyna. 1998. *Wspólna Polityka Rolna – cele, zasady, ewolucja*, (w:) *Integracja polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską. Wspólna polityka rolna. Fundusz strukturalne*, FAPA, Warszawa.

Rowiński Janusz. 2004. *Wspólna polityka rolna*, (w:) *Unia Europejska*, red. Kawecka-Wyrzykowska Ewa. Synowiec Ewa. IKCHZ, t. I, Warszawa.

Tomczak Franciszek. 2009. *Ewolucja wspólnej polityki rolnej UE i strategia rozwoju rolnictwa polskiego*, (w:) *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*. Program Wieloletni 2005-2009, nr 125/2009, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.

Zespół SAEPR. 2004. *Ocena reformy WPR uzgodnionej w Luksemburgu 26 czerwca 2003 r. z perspektywy Polski*, FAPA, Warszawa.